

PROBLEM UBICIRANJA *DESNEKA*
THE PROBLEM OF LOCATING *DESNEK*

Sažetak

U radu „Problem ubiciranja Desneka“ pokušava se dati doprinos izučavanju kasnoantičke i ranosrednjovjekovne topografije gornjobosanskog prostora. U prvom redu to se pokušava učiniti preko pokušaja lokaliziranja Desneka, naselja kojeg u zemljici Bosni spominje Konstantin Porfirogenet. Autor u radu ukazuje na mogućnost povezivanja naziva ovog naselja sa imenom ilirskog naroda i politije Dezitijata, koji su prebivali u Gornjoj Bosni. U slučaju da je moguće povezati Desnek sa Dezitijatima, otvorila bi se i mogućnost rješavanja lokaliziranja He... dezitijatskog kastela, koji se spominje na jednom od Dolabelinih solinskih natpisa iz 19/20. n. e.

Ključne riječi: *Bosna, Konstantin Porfirogenet, romanstvo, Dezitijati*

Summary

The paper “The Problem of Locating Desnek” is trying to contribute to the study of late antiquity and early medieval topography of the Upper Bosnia region. In his work “De administrando imperio” Constantine Porphyrogenitus mentioned Desnek, settlement in so-called “cwrivon Bovsona”. The author in this paper reveals the possibility of linking this settlement’s name with the name of the Illyrian nation Daesitiates, who resided in Upper Bosnia. In the event that it is possible to link Desnek with Daesitiates, then the possibility of solving the localization He ... Daesitiate castle would open up, a castle which is mentioned in one of Dolabella Solin inscriptions dating from 19/20 A.D.

Key words: *Bosnia, Constantine Porphyrogenitus, Latin nations, Daesitiates*

U do sada najstarijem spomenu imena zemlje Bosne¹, koji se pojavljuje na samom kraju XXXII. poglavlja „*De administrando imperio*“ (149–151) od romejskog cara Konstantina VII Porfirogeneta (905–959) spominje se i utvrda Desnek.

2

<p>Ὅτι ἐν τῇ Βαπτισμένη Σερβλία εἰσὶν κάστρα οἰκούμενα τὸ Δεστινίκον, τὸ Τζερναβουσκία, τὸ Μεγυρέτους, τὸ Δρεσνεήκ, τὸ Λεσνήκ, τὸ Σαληνὲς καὶ εἰς τὸ χωρίον Βόσονα, τὸ Κάτερα καὶ τὸ Δεσνήκ.</p>	<p>U krštenoj Srbiji su naseljene utvrde: Destinikon (Destnik?)², Tzernabouskei, Meguretous, Dresneik (Dresnik?), Lesnek (Lesnik?), Salenes (Salines?); a u zemljici Bosna Katera i Desnek (Desnik?).</p>
--	--

Kontekst Porfirogenetovog spominjanja i imena Bosna i utvrda Katera i Desnek ima manje-više uzgredni karakter, kao dopuna osnovnom izlaganju. Osnovna tema poglavlja XXXII bila je politička historija ranosrednjovjekovne Srbije i dinastije Vlastimirovića. Sudeći po tome što Konstantin VII Porfirogenet upotrebljava prezent kada govori o utvrdama Srbije i Bosne, može se smatrati da su Katera i Desnek bili funkcionalna naselja i u periodu djelovanja ovog romejskog cara, znači u prvoj polovici X stoljeća³. Ako pretpostavimo da je *Salenes* (ili *Salines*) područje današnje Tuzle, onda bismo mogli i zemljopisno ograničiti zemljicu Bosnu u ovom periodu na prostor današnje Gornje Bosne, što bi značilo da bi i Desnek trebalo tražiti na ovom prostoru.

¹ Na ovom mjestu je potrebno istaći da spomenute rečenice romejskog cara predstavljaju (za sada) najstariji spomen imena, ali ne i i samog bosanskog imena. Hidronim koji je nesumnjivo direktni predak imena Bosna javlja se u vrelima koja se odnose na prve dvije decenije I st. n. e. (*Vell.* II, CXIV, 4; *CIL* III 3201=10159+3198, b=10156 b.; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988, 153; Mesihović, 2007, 80–81.) Nije neobično da hidronimski i toponimski kontinuiteti u sebi sadržavaju i značajno sjećanje na predslavensko razdoblje (dobar primjer su hidronim i toponim Tara (o tome v.: Mesihović, 2007; 2007 A). Najvjerovatnije se ime koje se u antici odnosilo samo na rijeku ili na samom kraju antičkog perioda ili u prvim decenijama ranog srednjeg vijeka počelo upotrebljavati i kao ime za zemlju. Možda se ono koristilo i kao naziv za upravnu oblast/instituciju ili određeno naselje, ali o tome za sada nema dokaza.

² Na ovom mjestu se nametnuo problem transkripcije grčkog slova /ñ/ koji se uobičajeno transkribira i izgovara sa našim slovom /i/.

³ Datacija bi se mogla još precizirati ako bi se imala u vidu vladavina kneza Časlava Klonimirovića Vlastimirovića (vladao od oko 927. do oko 950).

U protohistorijsko i ranoantičko doba gornjobosansko i lašvansko područje je bilo zona rasprostiranja dezitijatske politije (prvo u formi nezavisnog političkog entiteta, a kasnije u formi peregrinske *civitas*)⁴. Nakon utapanja dezitijatske *civitas* u municipalnu organizaciju ovaj prostor je na osnovi do sada poznate građe bio pod jurisdikcijom dvije municipalne jedinice i to *Aquae* (prvo u statusu municipija, zatim kolonije i na kraju *res publica*) i *Bistue* (dosadašnja izvorna građa je predstavlja samo kao municipij). *Res publica Aquarum*⁵ je zahvatala južne zone Gornje Bosne, dok se nadležnost municipija *Bistuensium* prostirala sjevernim gornjobosanskim područjem i lašvanskim porječjem⁶. Za Bistue je vjerojatno bila vezana i kasnoantička bestoenska episkopija. Ranosrednjovjekovna bosanska politija, bez obzira u kakvoj formi postojala, zemljopisno se primarno naslanjala na gornjobosansko područje.

Provincijsko dalmatinsko naslijeđe

U prvim decenijama VII stoljeća došlo je posvemašnjeg rasapa romejske vlasti i uprave na dobrom dijelu provincije Dalmacije i općenito Zapadnog i Središnjeg Balkana⁷. Za vrijeme ovih decenija desio se konačni prijelom, kada su pravci historijskog, kulturološkog, lingvističkog i etničkog razvitka prebačeni na sasvim drugi kolosijek. Čudnom historijskom ironijom ovo razdoblje, koje je predestiniralo sudbinu Zapadnog Balkana do dana današnjeg predstavlja jedno od najslabije poznatih polja historiografskih izučavanja. Tome je doprinijela i jedna nesretna okolnost, a to je da je ovo doba postalo i kontroverzno radi djelovanja i uticanja na historiografiju raznoraznih nacionalno-romantičarskih i dnevnopolitičkih zamisli, ali i kvaziznanstvenog teoretisanja. Ono

⁴ O Dezitijatskom narodu i politiji v.: Mesihović, 2007.

⁵ O *Aquae* v.: Mesihović, 2007, 700–705; 782–785.

⁶ O municipiju *Bistuensium* v.: Mesihović, 2007, 705–713; 785 i korisno mišljenje: Dodig, 2009, 54–59.

⁷ Činjenica je da je provincija Dalmacija bila jedna od najdugotrajnijih upravno – teritorijalnih formacija na Zapadnom Balkanu koja je svoj osnovni teritorijalni obujam zadržala punih šest stoljeća, što se može objasniti time što je rimska praktičnost i tu pokazala svoju djelotvornost. Provincija Dalmacija, koja nije zahvatala samo jadransko primorje, nego i kompletnu dinarsku zapadno-balkansku unutrašnjost (od Dioklecijana od nje je odvojen južni dio – Prevalitana) i predstavljala je nesumnjivo najprirodniji oblik teritorijalnog i upravnog ustroja na Zapadnom Balkanu u cjelokupnoj dosadašnjoj njegovoj historiji. To je neminovno moralo voditi da se u stoljećima antike i to posebno nakon gašenja unutrašnjeg ustroja na osnovi peregrinskih *civitates* i potpunog prelaska na municipalnu organizaciju i razvijanju ne samo općeg rimskog (romanskog) identiteta, nego i provincijskog dalmatinskog identiteta.

što se sa sigurnošću može tvrditi za ovo doba jeste činjenica da je avarsko-slavenska najezda generalno gledano bila dosta uspješna. Provincija Dalmacija nije imala otpor onog tipa kako ga opisuju za Britaniju, npr. pisci Gildas i Nenije i arturijanski ciklus legendi⁸. I za vrlo kratko vrijeme došlo je ne samo do sloma romejske i dalmatinske upravne i vojne infrastrukture, nego i razbijanja dotadašnjeg načina i stila života stanovnika provincije Dalmacije. Za razliku od gotskih, franačkih, burgundskih i vandalskih zaposjedanja rimskih teritorija na zapadu i kasnijih zaposjedanja levanskih i sjevernoafričkih provincija Romejskog carstva od Arapa, najezde i naseljavanje avarskih i slavenskih zajednica iz prvih decenija VII stoljeća, vrlo učinkovite su bile u raskidanju sa antičkom tradicijom. Nakon najezdi i naseljavanja avarskih i slavenskih zajednica početkom VII stoljeća, granica Dalmacije će se povući na skoro samu obalnu liniju i otoke. Nikada više (bar do sada) Dalmacija se nije povratila na područja u dubokoj kontinentalnoj unutrašnjosti koja su joj pripadala za vrijeme antičkog razdoblja i trenutno se još uvijek prostire na primorskom pojasu srednjeg Jadrana i njemu neposredno gravitirajućem zaleđu.

I pored radikalnog raskida sa antičkim razvitkom krajem VI i početkom VII stoljeća obrazac naseobinske kulture u ranom srednjem vijeku se morao, bar u općim crtama, naslanjati na shemu naselja iz kasne antike. Iako je doseljavanje slavenskih govornika (uz određeni i avarski impuls) početkom VII stoljeća nesumnjivo imalo priličan demografski, populacioni i općekulturološki efekt po Zapadni Balkan (uključujući i unutrašnjost današnje Bosne), ne može se poreći i da je nestala ranija populacija. Ta populacija je u tome razdoblju primarno pripadala jezičnoj sferi vulgarnog latiniteta, iako možda ne bi trebalo odbaciti ni mogućnost postojanja izoliranih zona u kojima su se još uvijek (u kasnoj antici i najranijem periodu ranog srednjeg vijeka) upotrebljavali raniji "ilirski" (protoarbanaški) govori. Neoromanski, još uvijek "ilirski" govornici iz reda "provincijalnog dalmatinskog stanovništva" bi spadali u poluromaniziranu kategoriju, jer govoriti o neoromaniziranoj populaciji nakon šest stoljeća antičkog razvitka nije baš realno. To "provincijalno dalmatinsko" stanovništvo (sa kraja VI i samoga početka VII stoljeća) formiralo se za vrijeme skoro šest stoljeća antičkog razdoblja od (u svojoj ubjedljivoj većini) romaniziranog i poluromaniziranog predrimskog stanov-

⁸ U ovom periodu možda je bilo i učinkovitog otpora, pa i uspjeha na lokalnom nivou, kod pojedinih odlučnijih zajednica (koje su imale i bolje zemljopisne uvjete za odbranu), možda su se i neka naselja (bolje reći utvrde i kasteli) oduprla. Međutim, ako je toga i bilo, riječ je primarno o parcijalnom otporu koji nije sudbonosni efekt po pad Ilirika. Avarske i slavenske zajednice su u ovom periodu ipak bile te koje su bile pobjedonosne, pa je i sama dalmatinska prijestolnica Salona bila osvojena i razorena.

ništva (ilirsko-zapadnobalkanskih naroda) i doseljenika raznoraznog porijekla (ne samo Mediteranaca, nego i zaostalih germanskih i drugih “barbarskih” skupina). “Provincijalni Dalmatinci” su uspjeli preživjeti brzi i tragični slom antičkog doba, ne samo u primorju, nego i u dubokoj kontinentalnoj unutrašnjosti nekadašnje provincije Dalmacije. Ne bi trebalo smetnuti sa uma da je i “provincijalno panonsko” stanovništvo uspjelo preživjeti još u rani srednji vijek, iako se u odnosu na “Dalmatince”⁹ nalazilo u mnogo težoj situaciji još od prve polovine V stoljeća. Kako je već rečeno, Dalmatinci su bili uglavnom govornici vulgarno-latinskih (romanskih) dijalekata, uz možda postojanje i zajednica koje su još uvijek koristile i “ilirske” govore. Oni su sami kraj VI i početak VII stoljeća dočekali kao već kristijanizirana zajednica, sa kakvom-takvom crkvenom organizacijom. Za razliku od njih, novodoseljene slavenske zajednice (i u manjoj mjeri avarske skupine) su bile kulturološki, jezički i religijski različiti.

Dalmatinske zajednice su kolaps romejske vlasti preživjele i opstale ne samo na uskom priobalnom pojasu i otocima (gdje se održala kakva-takva vlast konstantinopoljskih careva), nego i širom područja koje su u ovom dobu izgubili i Romejsko carstvo i Dalmacija. O održanju tih zajednica Dalmatinaca u unutrašnjosti prilično detaljno govori i izvorna građa i to u svim njenim formama (literarna vrela, materijalni ostaci, filološko-lingvistički ostaci, toponimija i hidronimija). Posebno su interesantni podaci koje donosi “Ljetopis popa Dukljanina” (VI; VIII – IX) i koji potvrđuju prisustvo brojnog i organiziranog dalmatinskog elementa (sa nekom dozom i lokalne samostalnosti i to u brdsko-planinskim i izoliranijim zonama sa utvrđenim naseljima) u stoljećima nakon što je avarsko-slavenska najezda srušila efektivnu romejsku vlast na većem dijelu Zapadnog Balkana. Ti podaci potvrđuju i prisustvo dalmatinskog stanovništva i u zemljopisno pitomijim („zagorskim“) oblastima koje su direktno kontrolirale zajednice paganskih, slavenskih govornika¹⁰. Ako bi se sudilo po Dukljaninovim podacima, te „dalmatinske“ zajednicu su čak očuvale, pa i razvijale kakav-takav kršćanski identitet, u odnosu prema tada predominantnom nekršćanskom („paganskom“) miljeu slavenskih govornika. Iako je za „Ljetopis popa Dukljanina“ vezana prilično obimna, uglavnom medijevalna, znanstvena problematika, ipak ostaje činjenica da „Ljetopis“ u svojim prvim poglavljima na indirektan način potvrđuje jezički (latinsko-slavenski) i reli-

⁹ U kontekstu izlaganja u ovom radu za starosjedilačko stanovništvo upotrebljavati će se kao *terminus technicus* (u smislu izbjegavanje nezgrapnih termina i obimnih konstrukcija riječi koje se ponavljaju) izrazi „Dalmatinci“ i „Panonci“, zavisno od konteksta područja o kojem se govori.

¹⁰ Mesihović, 2010, 24–27.

gijski dualitet (kršćanstvo – „paganstvo“) Zapadnog Balkana u ranom srednjem vijeku. Autor (bez obzira ko on bio i kojim motivima bio vođen u izradi „Ljetopisa“) koristio je ranija vrela i samim tim nije mogao izbjeći i opisivanje tog bilingvalnog odnosa (koji je u prvo vrijeme imao i odraz religijskog dualizma). Ipak iako su opstale, te zajednice i grupe iz unutrašnjosti, a koje su vodile porijeklo još iz antičkog razdoblja i koje su uspijevale da zadrže svoj predslavenski karakter (romanski i arbanaški), bile su i kulturno i politički degradirane u odnosu na ranije epohe¹¹. Okruženje u kojem su se one našle bio je onaj u kojem su primarno dominirali slavenski govornici, a posebno nakon konačne kristijanizacije potonjih (izvršenoj zahvaljujući uvođenju slavenskog bogoslužnja i pisama).

Rani srednji vijek je tako nudio na Zapadnom Balkanu jedan zanimljiv i osebujan mozaik sastavljen od slavenskih (uključujući i određeni manji avarski i drugi “barbarski” doprinos koji je isto došao početkom VII stoljeća) i dalmatinskih zajednica. Bio bi prilično nezahvalan zadatak kada bi se pokušala dati neka procjena udjela doseljenih slavenskih, pa i avarskih govornika u odnosu na starosjedilačke “Dalmatince”, koji su preživjeli slom i romejske vlasti. Nesumnjivo je broj “Dalmatinaca” koji su ostali zatečeni u unutrašnjosti bio značajan i njihovo prisustvo ne bi trebalo zanemarivati, ali sa druge strane ne bi trebalo ni minimizirati doseljeničku udio sa početka VII stoljeća i procentualni udio Slavena (u ovom kontekstu ne bi trebalo propustiti spomenuti i Avare) je bio znatan, sigurno znatno veći nego udio Gota u Hispaniji, Franaka u Neustriji, Vandala u sjevernoj Africi itd. I sve te zajednice su bile prisutne na jednom prostoru koji je do kraja antike predstavljao jedinstvenu cjelinu, upustivši se u interaktivni proces sažimanja i asimilacije. Ali taj proces je trajao prilično dugo i zajednice slavenskih, romanskih i arbanaških govornika će još stoljećima i stoljećima živjeti u bliskom kontaktu na Zapadnom Balkanu. Svaki od ovih elemenata je tako u srednji vijek unio nešto i od svoga naslijeđa, uključujući i segmente naseobine kulture.

Lokaliziranje Katere i Desneka

Spomenuta dva kastruma iz razdoblja ranosrednjovjekovne Bosne su se i definirala i lokalizirala na različite načine i na različita mjesta. Karakter oba ranosrednjovjekovna kastruma je bio sličan i može se smatrati da nije riječ niti o klasičnoj vojnoj utvrdi i nekom zamku, ali niti o gradu u njegovom punom smislu. I Katera i Desnik su primarno bili utvrđeni centri određenog širom

¹¹ Mesihović, 2009, 66–68 (primjer Romanije).

područja. Ti centri bi se nalazili na bitnom strateškom i odbrambenom položaju i u njima bi se nalazile načelno situirane i svjetovne i crkvene upravne institucije (sa objektima koje ih reprezentiraju), sa zanatlijama i trgovištem. Ovi ranosrednjovjekovni kastrumi su služili i kao refugiji, gdje bi se sklanjalo okolno stanovništvo u slučaju opasnosti. Činjenica da je riječ o refugijima, upravo ukazuje na njihovo porijeklo iz vremena seobe naroda i kasne antike, posebno razdoblja avarsko-slavenske najeze i naseljavanja. U tom slučaju oni bi predstavljali, možda, i neku vrstu surogata nekadašnjih antičkih naselja i središta jedinica municipalne organizacije i nalazili bi se u njihovoj blizini. Činjenica je da su antička naselja, u svome načelu, slijedila domorodačku nasebinsku shemu iz protohistorijskog razdoblja, pa ne bi bilo nemoguće pomisliti da i ranosrednjovjekovna naselja i kastrumi mogu imati i kontinuitet (bar u nekim općim crtama) sa ranoantičkim, pa i protohistorijskim dobom. Posebno ova tvrdnja dobiva na značenju kada se ima u vidu da se sa ranim srednjim vijekom mijenja i fizionomija postavljanja utvrđenih naselja, koja se (poradi nesigurnosti i općenitog kulturološkog pada u odnosu na antičko doba) povlače iz ravnijih i udolinskih predjela na uzvisine (prostore nekadašnjih gradinskih naselja i ranoantičkih utvrda). Ono što posebno treba istaći jeste da Porfirogenit zna za postojanje i imena ova dva kastruma, a to je moguće samo ako su ona bila bitnija naselja za tu zemljicu Bosnu sredinom X stoljeća. Sa druge strane, možda je moguće i temeljno osnivanje i prebivanje Katere i Desnika vezati za romanski “dalmatinski” element. Možda je i Desnek ulazio u sastav Justinijanovog limesa.

Prvospomenuti (kod Porfirogenita) bosanski kastrum Katera je u znanstvenim i istraživačkim radovima zauzimao znatno istaknutije mjesto u odnosu na Desnek¹². Bez obzira na različita stajališta, najvjerojatnija lokacija Porfirogenitove Katere je lokalitet Gradac (Ilinjača), Gornji Kotorac kod sarajevskog naselja Ilidže, u neposrednoj blizini (na jugoistočnom pravcu) urba-

¹² O lokaliziranju Katere v. Schafarik 1844–1847, II, 261 (Kotorsko na rijeci Bosni); Novaković, 1880, 138 i d. (Kotor u sarajevskoj oblasti ili Kotor na rijeci Vrbanji, pritoci Vrbasa); Prelog, 1907–1908, 7 (na jugoistočnoj ivici sarajevskog polja); Isto, 1910, 8: “Katera mogao bi biti Gradac — Kotorac u Sarajevskom polju”; Šišić, 1925, 261, (Kotorac kod Ilidže); Skok, 1928, 236, (Kotorac kod Ilidže); Ferjančić, 1959, 59, fus. 203 (samo popis mišljenja bez konkretnog mišljenja); Arheološki leksikon BiH, 1988, Tom III, 44 (po natuknici K. Topolovac i L. Fekeže je teško dokazati identifikaciju Katere sa Ilinjačom – Kotorcem kod Ilidže); Mesihović, 2010 (sa popisom odgovarajuće literature).

nog i upravnog središta municipalne jedinice *Aquae* (smještenom na području sarajevsko-ilidžanskih Lužana). Desnek se lokalizirao na različita mjesta i identificirao sa nizom mjesta¹³:

- Schafarik (1844–1847, II, 261) ga identificira sa mjestom Dešanj – Tešav na rječici koja se uliva u Bosnu. Slično je mišljenja i K. Jirečeka (1951, 50);
- po S. Novakoviću (1880, 139), riječ je o Tešnju;
- M. Prelog (1910, 8) ga situira u selo Teševo, sjeverozapadno od Kraljeve Sutjeske;
- po F. Šišiću (1925, 461) je jedan od tri naselja (Bobovac, Kraljeva Sutjeska i Trstivnica) promijenio svoje staro ime Δεσνήκ;
- vrlo zanimljivo stajalište ima P. Skok (1928, 236) koji krajnji glas κ tumači kao kraticu za χα<πρ<ο>υ= “grad”. Ako bi se prihvatilo Skokovo mišljenje, onda bi ime Desnek bilo kovanica koja bi sadržavala i oznaku za “grad”, odnosno utvrdu (u ranosrednjovjekovnom smislu).

Dezitijatski kastel

U kontekstu ovog izlaganja potrebno je spomenuti i jedno naselje koje je evidentirano za najranije antičko razdoblje Gornje Bosne. Riječ je o kastelu koji se na solinskom natpisu *CIL* III, 3198b (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156b = *ILJug* I, 263¹⁴ pojavljuje u obliku HE[.... ?]ASTEL[.... ?] DAESITIATIVM, a koji se često rekonstruira kao *He(dum???) castellum Daesitiatium*¹⁵. Ovaj “He...dezitijatski kastel” je sigurno postojao 19/20. god. n. e. kada je za vrijeme namjesništva Publija Kornelija Dolabele (*legatus Augusti propraetore P.Cornelius Dolabella* za period od 14–20/21. god. n. e.) bila dovršena cesta koja je do njega dolazila iz provincijske prijestolnice Salone. Osim solinskog natpisa više ne postoji nijedan jedini podatak u sačuvanoj i poznatoj izvornoj građi koji bi se direktno ili indirektno odnosio na ovaj dezitijatski kastel. Za sada još uvijek nema zadovoljavajućeg rješenja za lokaliziranje ranoantičkog dezitijatskog kastela. Međutim, vrlo je indikativno postojanje i kastela sa dezitijatskim imenom u ranoantičko doba i postojanja ranosrednjovjekovnog kastruma sa imenom Desnek. Lokaliziranje “He... dezitijatskog kastela” još uvijek je nesigurno. Ono što se može sa većom dozom vjerovatnoće pretposta-

¹³ O različitim lokaliziranjima Desneka v.: Ferjančić, 1959, 59, fus. 204.

¹⁴ O solinskim natpisima v.: Bojanovski, 1974.

¹⁵ O HE[.... ?]ASTEL[.... ?] DAESITIATIVM v.: Mesihović, 2007, 939–986.

viti za “He...dezitijatski kastel” jeste to da se nalazio na glavnoj rimskoj cesti izgrađenoj za vrijeme namjesnika P. Kornelija Dolabele, koja je dolazila iz Salone. Kasnije je ta cesta produžena do zone *Argentaria* (srebrnonosna oblast Domavije/današnje srebreničko područje), “He...dezitijatski kastel” je postojao i u protohistorijsko doba, gotovo sigurno u formi gradinskog naselja (karakterističnog za predrimsku epohu u unutrašnjosti Ilirika) i u vrijeme prvog razdoblja rimske vladavine (do početka Velikog ilirskog ustanka¹⁶ 6. god. n. e.) i za vrijeme ustanka (do septembra 9. god. n. e.) i sigurno još u decenijama neposredno nakon ustanka (u doba drugog razdoblja rimske vladavine). Iako se još uvijek ne raspolaže sa podacima koji bi direktno potvrđivali funkcionalno postojanje “He... dezitijatskog kastela” u narednim stoljećima rimske uprave, takvu opciju ne bi trebalo *a priori* isključiti. Ako je ovo naselje nastavilo postojati i u toku antičkog perioda, onda se ono sigurno transformiralo u formu antičkog naselja, sa tim da se visinski dio ponovo aktivirao kao refugij ili vojna citadela u kasnoj antici (od kraja IV stoljeća n. e.). U tome obliku možda je i taj kastel dočekao i početak naseljavanja slavenskih govornika, slično kao i u slučaju Katere.

“He...dezitijatski kastel” se sigurno nalazio na gornjobosanskom prostoru, južno od zeničke kotline¹⁷. Na tome području, na osnovi dosadašnjih historijskih i arheoloških spoznaja, postoji 20 lokaliteta, gradina na kojima su otkriveni i nalazi rimske-antičke provenijencije, od kojih bi se izbor i dalje mogao sužavati. Ako se Desnek može povezati sa “He...dezitijatski kastel” i ako među njima postoji neka vrsta naseobinskog kontinuiteta, onda bi ta lokacija morala sadržavati i protohistorijski i antički, ali i ranosrednjovjekovni arheološki materijal¹⁸.

¹⁶ O Velikom ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e. v.: Mesihović, 2007, 314–617.

¹⁷ „He...dezitijatski kastel“ se, uglavnom, locira u južne oblasti Gornje Bosne (Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988, 158). A. J. Evans i I. Bojanovski ga smještaju: „negdje oko Breze ili Kiseljaka“ (Evans, 1883; Bojanovski, 1984), slično kao i E. Pašalić i C. Patsch „Breza ili njena okolica“ (Pašalić, 1960; Patsch, 1906, 158). I V. Paškvalin ga locira u gradiću Breza (Paškvalin, 2008, 133–134), za razliku od S. Mesihovića (2007, 979–982) koji ih najvjerojatnije smješta u naseobinski kompleks Zlatište – Debelo Brdo – Soukbunar (u Sarajevu) ili u širu zonu Višnjice (naseobinska aglomeracija Višnjica – Podastinje – Kiseljak).

¹⁸ Po M. Imamović (1997, 25): „Ime Desneka, drugog grada – utvrde u Bosni, većina naučnika dovodi u vezu sa ilirskim plemenom Desitijati, koje je živjelo u srednjoj Bosni, između Breze i Visokog. Desnek bi odatle bio „Desne Kastron“, nekadašnji grad ili utvrda Dezitijata, lociran negdje oko Visokog. Za šire područje Visokog, kao kasnijeg političkog središta srednjovjekovne Bosne, često se jednostavno koristio naziv Bosna“. Međutim, Imamović ne navodi odakle je preuzeo podatak (niti iz izvorne građe niti iz znanstvene

BIBLIOGRAFIJA

Kratice

ANUBiH – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo

CBI – Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo

CIL – Corpus Inscriptiones Latinarum

GZM - Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo

HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

HKD Napredak, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo

ILJug – Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia

LCL – The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press

MH – Matica Hrvatska, Zagreb

N.S. – Nova serija GZM od 1945 sv. I – VIII; od sv. IX (1954. god.) naziva se N. S. arheologija (izdanje Glasnika Zemaljskog muzeja posvećeno arheologiji), Sarajevo

Izdanja izvora

1. *Ljetopis popa Dukljanina*, Jaroslav Šidak, MH, Zagreb, 1950.
2. *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL, 1955.
3. *Gaj Velej Paterkul, rimska povijest*, Josip Miklić, Latina & Graeca, Zagreb, 2006.

Natpisi

1. *CIL* III 3201=10159+3198, b=10156, b (Solinski natpis), Bojanovski, 1974, str. 39.
2. *CIL* III 3198, a=10156, a+3200 (Solinski natpis), Bojanovski, 1974, str. 39.

literature), niti je poznato koja je to „većina naučnika“. Uostalom, u njegovom djelu se uopće ne nalaze ni fusnote ni napomene.

Literatura

1. *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom I – III; Mape 1-4, Zemaljski muzej, Sarajevo, 1988.
2. Benac, Alojz: *Gradac Ilinjača kod Kotorca, Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva I*, Sarajevo, 1963, str. 25–31.
3. Bešlagić, Šefik: *Stecci, Kataloško topografski pregled*, Sarajevo, 1971.
4. Bojanovski, Ivo: *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, ANU BiH, Djela, XLVII, CBI 2, 1974.
5. Bojanovski, Ivo: *Razdoblje rimske uprave, Visoko i okolina kroz historiju, I*, Skupština općine Visoko, Visoko, 1984, str. 49–99.
6. Čurčić, Vejsil: *Prehistoričke utvrde oko Sarajeva*, GZM, god. XX, sv. 3. 363 – 381+Tbl. I – II, 1908.
7. Čače, Slobodan: *Promjene u naseobinskom sustavu kasnorimske Dalmacije. tragovi u toponimiji, Folia onomastica Croatica*, HAZU, Razred za filološke znanosti, Zagreb, 1998, str. 23–40.
8. Čović, Borivoj: *Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni*, GZM N.S. Arheologija XX. 27–145+Pril. 2, 1965.
9. Čović, Borivoj: *Novi podaci o praistorijskom naselju «Gradac» kod Kotorca, Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva, II*, Sarajevo, 1966, str. 9–17.
10. Čremošnik, Irma: *Nalaz slovenske keramike u Rači 1947. god. i pregled nalaz slovenske keramike u Bosni do danas*, GZM N.S. IV-V. 383–395+Tbl. I – II, 1950.
11. Čremošnik, Irma: *Nalazi nakita u srednjojekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, GZM, N.S. VI 241–270+Tbl. I – IV, 1951.
12. Evans, Artur: *Antiquarian Reserches in Illyricum (Parts I- II)*, Westminster, 1883.
13. Ferjančić, Božidar: *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, Tom 2, SANU, VII-XII, 1-98 (*Posebna izdanja CCCXXIII, Vizantološki institut 7*), Beograd, 1959.
14. Fiala, František-Franjo: *Nova predhistorijska naseobina kod Sarajeva*, GZM, god. I, sv. 2, 1889, str. 92–93.
15. Fiala, František-Franjo: *Prehistorički nahogjaji na Naklu kod Vojkovića*, GZM, god. IV, sv. 3, 1892, str. 211–214.
16. Imamović, Mustafa: *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1997.
17. Jireček, Josef Konstantin: *Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem veku*, Sarajevo, 1951 (original na njemačkom: Jireček, C.: *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, Prag, 1879).
18. Korošec, Josip: *Bericht über die bisher unveröffentlichen vorgeschichtlichen Funde auf der Gradina „Gradac“ bei Kotorac*, GZM sv. 1 god. LII, 1940, str. 77–81.

19. Mesihović, Salmedin: *Dezitivati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*, (rukopis doktorskog rada), Zagreb, 2007.
20. Mesihović, Salmedin: *Problem kulturne i narodnosne zajednice Autarijata, rukopis magistarskog rada*, Zagreb, 2007.
21. Mesihović, Salmedin: *CIVES COLONIAE RIS...- Likovi s antičkih epigrafskih spomenika rogatičko-romanijskog područja*, CBI, 36, ANU BiH, XXXVIII, 2009, str. 55–74.
22. Mesihović, Salmedin: *Katera (Kasnoantička i ranosrednjovjekovna utvrda)*, Hrvatski narodni Godišnjak, br. 57, HKD Napredak, 2010, str. 20–29.
23. Novaković, Stojan: *Srpske oblasti X. i XII veka*, Glasnik srpskog učenog društva 48, 1880, str. 1–151.
24. Pašalić, Esad: *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Zemaljski muzej, Sarajevo, 1960.
25. Paškvalin, Veljko: *Kamenjača, Breza kod Sarajeva – mlađeželeznodobna i rimska nekropola*, ANUBiH, XXXVII, CBI 35, 2008, str. 101–180.
26. Patsch, Carl: *Arheološko-epigrafska istraživanja povjesti rimske provincije Dalmacije*, GZM, god. XVIII, sv. 2, 1906, str. 151–181.
27. Prelog, Milan: *Studije iz bosanske povijesti, XXII izveštaj Velike gimnazije u Sarajevu*, Sarajevo, 1907–1908.
28. Prelog, Milan: *Povijest Bosne od najstarijih vremena do propasti kraljevstva*, Sarajevo, 1910.
29. Schafarik, Pavel Jozef: *Slavische Alterthümer I-II*, Leipzig, 1844–1847.
30. Skok, Petar: *Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantin Porphyrogennetos*, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 4, 1928, str. 213–244.
31. Šašel, Jaroslav – Ana: *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt, Situla 5*, Ljubljana, 1963.
32. Šašel, Jaroslav – Ana: *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt, Situla 19*, Ljubljana, 1978.
33. Šašel, Jaroslav – Ana: *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt, Situla 25*, Ljubljana, 1986.
34. Šišić, Ferdo: *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925.